

الکشاف زمخشری رنسانسی در فرهنگ قرآنی و نگارش‌های تفسیری ایجاد کرد

استاد شهید مطهری معتقد است تفسیر «الکشاف» زمخشری، در دنیای اسلام به سبب موضع‌گیری‌های اعتقادی، کلامی و بررسی جنبه‌های بلاغی قرآن کریم در فرهنگ قرآنی و نگارش‌های تفسیری، رنسانسی ایجاد کرد و عده زیادی در آن حیطة به پژوهش پرداختند.

به گزارش خبرگزاری قرآنی ایران، 27 رجب برابر است با سالروز تولد «ابوالقاسم جارالله زمخشری»، در سال 467 هجری قمری. علامه «ابوالقاسم محمود بن عمر بن محمد خوارزمی زمخشری» (467، 538 هـ.ق) یکی از علمای ایرانی بنام تفسیر و حدیث در قرن پنجم هجری بود. زمخشری اهل شهر زمخشر در خوارزم و پیرو جنبش سیاسی اجتماعی معتزله بود. به علت اقامت بسیار وی در مکه، لقب جارالله نیز به وی داده شده است. اصل و نسب زمخشری که از بزرگان علمای ادب و لغت عرب و صاحب تفسیر الکشاف ایرانی و از بلاد شمالی ایران و سرزمین‌های سردسیر بود و نسبت زمخشری هم، به همین جهت است که زمخشری از آبادی‌های خوانند است.

شهید مطهری:

گسترده‌گی اطلاعات زمخشری، دقت و موشکافی او در مسائل کلامی باعث شده که این کتاب در میان آثار تفسیری از جایگاه بلندی برخوردار باشد

وی در علم تفسیر، حدیث و لغت و علم معانی بیان، تبحر داشت. این عالم اهل تسنن، مذهب معتزلی داشت. مسافرت‌های زیادی می‌کرد و معتقد بود که مؤمن باید در مناسب‌ترین سرزمین‌ها، از نظر حفظ دین و عبادت پروردگار ساکن شود. از این‌رو، سال‌های زیادی در مکه مجاور شد و زندگی کرد و ظاهراً در همان مکه، تفسیر بزرگ قرآن را تألیف کرده است.

او در یکی از مسافرت‌های علمی زمستانی خود در خوارزم، یک پای خود را از دست داد و بعد از آن، همیشه از پای چوبی استفاده می‌کرد. با این حال باز هم، مسافرت‌های طولانی و علمی زیادی کرد و سرانجام در سال 538 هـ. ق، در سن 71 سالگی در جرجانیه خوارزم در گذشت.

«ابن بطوطه» قبر او را در آن‌جا دیده است. او صاحب تفسیر «الکشاف» و آثاری دیگر است. این کتاب معروف‌ترین و متقن‌ترین تفاسیر اهل تسنن است و از نظر نکات ادبی، بالخصوص نکات بلاغتی، در میان همه تفاسیر قرآن، ممتاز است.

برخی از مورخان گفته‌اند زمخشری بیش از 150 اثر تألیف کرده که 120 اثر از آن‌ها به جا مانده است. برخی از آثار او عبارتند از: «اعوذج و مفصل» (در نحو)، «الفائق» (در حدیث)؛ «اساس البلاغه» (در لغت)؛ «ربیع‌الابرار و فصوص‌الاخیار»؛ «رتوس‌المسائل» (در فقه)؛ «قسطاس» (در عروض)؛ «مقدمة‌الآداب»؛ «دیوان‌الرسائل»؛ «دیوان‌الشعر»؛ «الرسالة‌الناصحه»؛ «فرهنگ جغرافیائی کتاب (الامکنه و الجبال و المیاه)»

شهید مطهری در کتاب «خدمات متقابل اسلام و ایران» درباره این کتاب نوشته است: «گسترده‌گی اطلاعات زمخشری، دقت و موشکافی او در مسائل کلامی باعث شده که این کتاب در میان آثار تفسیری از جایگاه بلندی برخوردار باشد.»

به نوشته استاد مطهری، تفسیر الکشاف در دنیای اسلام به سبب موضع‌گیری‌های اعتقادی، کلامی و بررسی جنبه‌های بلاغی قرآن کریم در فرهنگ قرآنی و نگارش‌های تفسیری، رنسانسی ایجاد کرد و عده زیادی در آن حیطة به پژوهش پرداختند. گفته می‌شود «محمود بن عمر بن محمد زمخشری» این تفسیر را در مدت دو سال و سه ماه در کنار خانه خدا

نوشته است.

تفسیر «الکشاف» از معروف‌ترین و متقن‌ترین تفاسیر اهل تسنن است و از نظر نکات ادبی، بالخصوص نکات بلاغتی، در میان همه تفاسیر قرآن، ممتاز است

«تفسیر الکشاف» در رده‌بندی تفاسیر در ردیف تفاسیری است که به «تفسیر به رأی» مشهور هستند. وی در بسیاری از شهرهای آن زمان از جمله خوارزم، بخارا، مرو، عراق و مکه از ادیبان و محدثان استفاده‌های علمی کرد.

بعد از نگارش «الکشاف فی تفسیر قرآن» این اثر تأثیر غیر قابل انکاری در علم تفسیر بر جای گذاشت. علاوه بر این «محمد قزوینی»، مصحح دیوان حافظ شیرازی از کتاب «الکشاف فی تفسیر قرآن» سخن گفته است. به نوشته محمد قزوینی، کمتر کسی توانسته مانند حافظ لطایف حکمی را با نکات قرآنی در هم آمیزد و تلمیحات و اشارات قرآنی را به کار برد.

حافظ در بیتی گفته است «بخواه دفتر اشعار و راه صحرا گیر / چه جای مدرسه و بحث کشف الکشاف است.» محمد قزوینی در تعلیقات خود بر دیوان حافظ نوشته است. نام اصلی این کتاب «الکشف عن مشکلات الکشاف» است که شرحی است بر تفسیر الکشاف زمخشری.

زمخشری در جلد سوم کشف، ذیل تفسیر آیه 56 از سوره عنکبوت که می‌فرماید: «يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْأَرْضَ وَاسِعَةٌ فَإِنِّي أَعْبُدُون: ای بندگان من که ایمان آورده‌اید زمین من فراخ است تنها مرا بپرستید.» پس از آن که تشریح می‌کند که مؤمن باید مناسب‌ترین سرزمین‌ها را از نظر حفظ دین و عبادت پروردگار برای سکونت انتخاب کند، می‌نویسد: به جان خودم سوگند که سرزمین‌ها از این نظر تفاوت فراوان دارند.

وی می‌افزاید: ما آزمایش کردیم، پیشینیان ما نیز آزمایش کرده‌اند. سرزمین حرم خدا و مجاورت بیت‌الله الحرام تأثیر فراوانی دارد بر روح و دل از نظر مقهور ساختن نفس اماره و تمرکز فکر و خیال و پیدایش روح قناعت.*

*منابع: خدمات متقابل اسلام و ایران، استاد مطهری؛ پایگاه اطلاع‌رسانی طهور؛ دانش‌نامه اینترنتی قرآن.